

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЧЛЕВИК ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 342.1

СВОБОДА ЯК КАТЕГОРІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Колісник Віктор Павлович,
Конституційний Суд України, суддя, член-кореспондент
Національної академії правових наук України.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Серьогін Віталій Олександрович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, професор кафедри
конституційного, муніципального і міжнародного права
юридичного факультету;

кандидат юридичних наук, доцент
Коломієць Юрій Миколайович,
Харківський національний університет внутрішніх
справ, доцент кафедри загальноправових дисциплін
факультету права та масових комунікацій.

Захист відбудеться «26» квітня 2016 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий «24» березня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

В. Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Суттєва активізація демократичних процесів у сучасному світі на тлі глобалізаційних викликів та загроз стала одним із головних поштовхів до трансформації класичних уявлень про свободу, спричинила появу нових теоретичних конструкцій та моделей правового закріплення й гарантування свободи. Україна обрала західноєвропейський вектор розвитку й прагне долучитись до європейських соціальних цінностей, тому нормативне закріплення й гарантування свободи та її різних аспектів є актуальним для нашого суспільства, правової системи та держави.

Побудова демократичної, соціальної, правової держави неможлива без гарантування свободи на конституційному рівні. Саме тому виникла нагальна потреба в переосмисленні категорії свободи, визначенні подальшого вектора її розвитку, гарантування та забезпечення її як цінності всього суспільства, як принципу конституційного ладу, як конституційного феномену в контексті різних її аспектів.

Вагомий внесок у з'ясування сутності свободи та її засад зробили такі відомі дослідники, як З. Бауман, Ж.-Л. Бержель, І. Берлін, М. С. Бондарь, М. В. Вітрук, Ф. Гаєк, Г. В. Ф. Гегель, І. Кант, В. А. Кучинський, Б. Леоні, Дж. Локк, Ф. Люшер, Л. Мізес, Д. Міль, А. Нуссбергер, М. Оукшот, Р. Пайпс, Дж. Ролз, Ж.-Ж. Руссо, С. Форбс, Ф. А. Хайек, Г. Л. А. Харт, К. Хессе та ін. Суттєву науково-методологічну основу дослідження становлять доробки вітчизняних вчених, серед яких, зокрема, Ю. Г. Барабаш, Ф. В. Веніславський, О. П. Євсєєв, В. П. Колісник, А. Р. Крусян, С. Ю. Лукаш, С. І. Максимов, А. Ю. Олійник, М. П. Орзіх, С. П. Погребняк, В. В. Речицький, В. О. Серьогін, Т. М. Слінько, Ю. М. Тодика, С. Д. Цалін, В. М. Шаповал та ін.

Незважаючи на те, що в науці конституційного права існує значна кількість розробок, проте деякі концептуальні проблеми, що стосуються з'ясування особливостей свободи як конституційної категорії та її гарантування в демократичному суспільстві, залишаються недостатньо висвітленими. Демократичні зміни сьогодення обумовлюють необхідність нових підходів до розуміння фундаментальних понять та категорій у теорії конституційного права, зокрема, і поняття свободи. Свобода як категорія конституційного права у вітчизняній науці комплексно не досліджувалась. У науці конституційного права певна увага приділялася свободі, але частіше за все лише як синоніму категорії прав, що свідчить про неповноту дослідження та необхідність ґрунтовного вивчення свободи як конституційного концепту. Багато питань, пов'язаних зі свободою, є дискусійними, зокрема щодо правових форм її забезпечення, механізму гарантування чи відповідальності за її порушення. Проблеми, пов'язані із забезпеченням свободи та вільного розвитку особистості, найчастіше висвітлювалися у роботах, що стосувалися

свободи віросповідання, свободи слова, свободи інформації тощо. Між тим необхідно визначити місце та роль свободи як принципу конституційного ладу в системі засад конституційного ладу, розкрити соціальну цінність свободи та систему її правових гарантій, з'ясувати особливості закріплення свободи в Конституції України та в конституціях зарубіжних держав, окреслити межі юридичної відповідальності за порушення свободи. Саме цим обумовлений вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах та відповідно до цільової комплексної програми «Конституційно-правові проблеми забезпечення верховенства права у функціонуванні механізму публічної влади в Україні» (державна реєстрація № 0111U000966).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертації полягає у з'ясуванні феномену свободи як конституційної категорії, її змісту та форм прояву, обґрунтуванні необхідності окремого закріплення на конституційному рівні категорії свободи як в узагальненому вигляді, так і у вигляді уточнення правових моделей конкретних проявів свободи в різних сферах, а також розкритті сутності конституційно-правових гарантій свободи в демократичному суспільстві. Для досягнення зазначеної мети у дослідженні поставлені такі задачі:

- визначити поняття свободи як конституційної категорії та з'ясувати її форми прояву;
- з'ясувати особливості свободи як конституційної цінності;
- встановити особливості закріплення категорії «свобода» в конституційних актах;
- визначити сутність свободи як принципу права та принципу конституційного ладу;
- розкрити конституційні аспекти змісту свободи в системі прав та свобод людини;
- з'ясувати сутність та значення правової процедури як засобу забезпечення свободи;
- встановити роль конституційно-правової відповідальності в системі гарантування свободи в демократичному суспільстві.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані із закріпленням, реалізацією та захистом свободи в демократичному суспільстві.

Предметом дослідження є свобода як категорія конституційного права.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є система філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Застосування діалектичного методу дозволило проаналізувати аспекти свободи в їх динамічному взаємозв'язку, у всебічності й цілісності

(підрозділи 1.1, 1.2, 2.3, 2.4). Особливості предмета дисертації обумовили також використання системного методу – у процесі аналізу засад конституційного ладу в їх нероздільній єдності, форм прояву свободи, системи прав і свобод індивіда, механізму відповідальності за порушення свободи (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.4); порівняльно-правового методу – для дослідження вітчизняної практики конституційного закріплення свободи та її засад (підрозділ 1.3); історичного методу – з метою встановлення головних закономірностей розвитку теорій свободи, її цінності та форм прояву з давніх часів і до сьогодні (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); формально-юридичного методу – для з'ясування понять «свобода як конституційна категорія», «свобода політичної діяльності», «економічна свобода», «засади конституційного ладу», «принципи права», «юридична відповідальність» (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4). Для з'ясування розуміння громадянами змісту категорії свободи, їхньої потреби в ній у реаліях сьогоденного українського суспільства було проведено кількісне дослідження з використанням соціологічного методу. Емпіричну базу дисертації становлять результати узагальнення, зроблені у процесі анкетування 302 респондентів з більшості регіонів України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є науковим доробком у вітчизняній юридичній науці з вивчення свободи як категорії конституційного права, в якому сформульовано головний зміст та форми прояву свободи як конституційної категорії, розкрито сутність конституційно-правових гарантій свободи в демократичному суспільстві, запропоновано авторські визначення низки концептуально важливих понять («свобода як конституційна категорія», «свобода політичної діяльності», «економічна свобода», «політична конкуренція»).

Уперше:

– обґрунтовано роль свободи в демократичній державі саме як конституційної категорії, розроблено її визначення як стану, за якого суб'єкт конституційного права (окрім суб'єктів владних повноважень) має можливість діяти відповідно до внутрішніх переконань та об'єктивних умов дійсності, реалізуючи свої ідеї, задовольняючи власні інтереси та потреби у політичній (свобода політичної діяльності, свобода об'єднання, свобода мирних зібрань тощо), економічній (свобода підприємницької діяльності, свобода ринку тощо) та інших сферах (свобода думки і слова, свобода совісті та віросповідання, інтелектуальна свобода, свобода творчої, наукової, технічної діяльності, свобода вибору професії та роду занять тощо), за умови поваги до свободи інших учасників конституційних відносин та відповідальності за власний вибір;

– аргументовано необхідність доповнити преамбулу Конституції України такими словами: «Свобода та вільний розвиток людини є головною метою українського суспільства»; викласти в такій редакції ч. 1 ст. 3 Основного Закону: «Людина, її свобода, життя і здоров'я, честь і гідність,

недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»;

– розкрито головний зміст свободи як соціальної цінності, для якої характерні певні особливості: 1) свобода має основоположний характер, визначаючи межі втручання у сферу індивідуального простору особи та автономії індивіда з боку як держави, так і окремих громадян; 2) свобода є фундаментом, основою при виникненні конфліктів між індивідами; 3) свобода має індивідуальний, і в той же час всезагальний характер;

– обґрунтовано необхідність закріплення свободи на конституційному рівні саме як принципу конституційного ладу у ч. 1 ст. 19 Конституції України та запропоновано викласти її в такій редакції: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах свободи, відповідно до яких ніхто не може зазнавати неправомірних обмежень або втручання у своє приватне життя або бути примушений робити те, що не передбачено законом»;

– систематизовано правові засоби гарантування свободи за участю держави, особи та громадянського суспільства (зокрема, йдеться про встановлення та дотримання правових процедур й відповідальність за їх недотримання чи порушення та ін.).

Удосконалено:

– тезу про необхідність внесення змін до ч. 5 ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та приведення її у відповідність з принципами антидискримінаційного законодавства, рекомендаціями Парламентської Асамблеї Ради Європи (зокрема, Резолюцією ПАРЄ № 2036 (2015)), оскільки зазначена норма Закону закріплює дозвільний характер публічних мирних зібрань релігійного характеру, що прямо суперечить ст. 39 Конституції України;

– положення щодо правових меж та конституційно-правової відповідальності за порушення встановлених процедур, які спрямовані на реалізацію і захист свободи (зокрема запропоновано виокремити відповідальність особи та держави (через таких суб'єктів владних повноважень як Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України й інших органів влади)).

Набули подальшого розвитку:

– теза про правові засоби забезпечення політичної конкуренції як елементу свободи політичної діяльності, правовий зміст якої становлять багатопартійність, реальна дієва опозиція, свобода думки і слова, нейтралітет засобів масової інформації;

– положення про необхідність доповнення ст. 13 Конституції України приписами щодо засад економічної свободи: «Засади економічної свободи гарантуються державою. Власність є непорушною. Гарантується свобода підприємницької діяльності, обмежується монополізація та забороняється недобросовісна конкуренція»;

– положення про доцільність доповнення Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» новою статтею такого змісту: «Громадянам України, змушеним змінити місце проживання у зв'язку з анексією Автономної Республіки Крим, які з моменту переїзду на територію, що контролюється Україною, постійно проживають на її території, гарантуються всі права і свободи, які передбачені Конституцією та законами України. Цим особам гарантується право на відновлення їхніх порушених прав і свобод, у тому числі політичних, економічних, соціальних, культурних та ін.»;

– положення щодо необхідності забезпечення належного функціонування такого елементу механізму гарантування свободи, як конституційно-правові процедури, шляхом встановлення їх належної й достатньої кількості, що є важливим етапом у процесі реалізації свободи.

Практичне значення одержаних результатів. Проаналізувавши співвідношення сутності і явища свободи в українських реаліях, у роботі зроблені висновки та подані практичні рекомендації, які можна застосувати: 1) у правотворчій діяльності – для вдосконалення законодавчого регулювання форм реалізації свободи та її гарантування, наприклад у процесі розробки чи внесення змін до законодавства про свободу пересування та вільний вибір місця проживання, про свободу совісті та релігійні організації й інших нормативних актів у галузі конституційного права; 2) у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження свободи як конституційної категорії; 3) у навчальному процесі – при підготовці навчальних посібників та підручників з конституційного права України, формуванні тематики практичних занять, контрольних та курсових робіт, а також під час викладання цього навчального курсу та у науково-дослідній роботі студентів. Запропоновані висновки та пропозиції можуть бути використані для підвищення правової культури всіх громадян, службових та посадових осіб органів державної влади.

Апробація результатів дисертації. Сформульовані висновки, основні теоретичні положення та пропозиції, які містяться у дисертації, обговорювались та були схвалені на засіданнях кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Ключові положення роботи доповідалися на таких конференціях: міжнародній науковій конференції молодих учених, аспірантів і студентів «Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих учених» (м. Харків, 18 квітня 2013 р.); міжнародній науковій конференції молодих учених, аспірантів і студентів «Верховенство права як основа сучасного конституціоналізму. VI Тодиківські читання» (м. Харків, 27-28 вересня 2013 р.); міжнародній науковій конференції молодих учених, аспірантів і студентів «Державний суверенітет і народний суверенітет в сучасних умовах. VII Тодиківські читання» (м. Харків, 26-27 вересня 2014 р.); V всеукраїнській

науково-практичній конференції «Наука та практика сучасної юриспруденції» (м. Харків, 1 травня 2015 р.); III міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» (м. Житомир, 14 травня 2015 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Київ, 15-16 травня 2015 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія проведення конституційної реформи в умовах інтеграції України до ЄС» (м. Харків, 20 травня 2015 р.); міжнародній науковій конференції молодих учених, аспірантів і студентів «Конституція як основа розвитку правової системи. VIII Тодиківські читання» (м. Харків, 2-3 жовтня 2015 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано шість статей у наукових фахових виданнях України та інших держав, що визнані фаховими для юридичних наук. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження також відображені у восьми опублікованих тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (391 найменування) та додатків (7 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 266 сторінок, з них основного тексту – 181 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** дисертації викладена інформація, що наведена при загальній характеристиці роботи.

Розділ 1 «Загальна характеристика свободи як конституційної категорії» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Свобода як конституційна категорія»* досліджуються свобода як конституційна категорія та форми її прояву. З метою виявлення сутності категорії «свобода» проводиться аналіз основних наукових підходів до з'ясування її змісту.

Автором пропонується виокремити такі основні форми прояву свободи, як економічна, політична та індивідуальна. Встановлено, що необхідно розмежовувати поняття «економічна свобода» та «свобода економічної діяльності». Наведена власна інтерпретація поняття «економічна свобода». На підставі аналізу індексів економічного розвитку та стану корупції в Україні зроблено висновок, що за 20 річний період становлення України величина індексу економічної свободи країни зросла з 39,9 балів (1995 рік) до 49,3 балів (2014 рік). Звертається увага, що для України сьогодні характерним є низький рівень економічної свободи. Надмірним залишається рівень державного втручання в економічну свободу, що в свою чергу негативно впливає на розвиток вільного ринку, перешкоджаючи процесам ринкового

ціноутворення і конкуренції. Автором пропонується система заходів покращення стану економічної свободи в Україні.

Визначено, що рівень політичної свободи у суспільстві прямо залежить від стану політичної конкуренції та політичної активності громадян: чим більш розвиненою буде політична конкуренція у владному середовищі та більш свідомою активність громадян, тим більш високим буде рівень політичної свободи у суспільстві, що забезпечить належний ступінь контролю громадянського суспільства за владою та оптимальність схвалюваних нею рішень.

Зроблено висновок, що категорія свободи має бути більш широко представлена в понятійному апараті конституційного права й закріплена на законодавчому рівні, запропоновано власне визначення цієї категорії.

У підрозділі 1.2 «*Особливості свободи як конституційної цінності*» проаналізовано особливості конституційних цінностей та їх властивості, серед яких верховенство, історичність, загальність, змістовний характер, що впливає на вибір подальшого розвитку системи цінностей, їх усталеність та нормативність, необхідність їх закріплення на конституційному рівні.

На підставі проведених автором кількісних досліджень з використанням соціологічного методу зроблено висновок, що свобода є цінністю лише для 29,3 % опитаних респондентів.

Проаналізовано концептуальні підходи до класифікації конституційних цінностей та запропоновано власну їх класифікацію залежно від форми закріплення, характеру норм, в яких знайшли відображення конституційні цінності, характеру соціальної цінності як об'єкта конституційного регулювання, суб'єктів сприйняття цінності.

Важливим є виокремлення сутності та явища свободи як конституційної цінності. З'ясовано, що сутність свободи проявляється в первинних суспільних відносинах, які виникають як результат внутрішньої потреби індивідів. Кількісні дослідження з використанням соціологічного методу вказують на те, що Україна перебуває на початковому етапі демократичного транзиту, про що свідчить ставлення до свободи.

Досліджуються функції, які виконує свобода як конституційна цінність. Серед них регулятивна, охоронна, світоглядна, виховна.

Зроблено висновок, що однією з найбільш актуальних проблем українського суспільства є усвідомлення цінності свободи, перетворення її на внутрішню природну потребу шляхом активізації дискусії серед еліт щодо феномену свободи, залучення до таких дискусій широкої громадськості, підвищення правової та загальної культури громадян. Автором пропонується закріпити свободу у ст. 3 Конституції України нарівні з іншими конституційними цінностями, оскільки для неї, як було доведено, притаманні особливості, які характеризують головні конституційні цінності.

У підрозділі 1.3 «Категорія «свобода» в конституційному регулюванні» проаналізовано конституційні акти, прийняті на різних історичних етапах, та правові засоби закріплення в них окремих проявів свободи. Встановлено, що на кожному історичному етапі свобода закріплювалася по-різному, що є показником рівня розвитку суспільства, його ціннісних орієнтирів та цілей державного розвитку. Однією з найперших була закріплена свобода слова. Свобода совісті та свобода сповідання релігії знайшли своє місце серед норм найвищого рівня також одними з перших. Що ж стосується свободи політичної діяльності, свободи вільного пересування та вибору місця проживання, вільного розвитку особистості, то ці прояви свободи стали частиною Основного Закону нещодавно. Їх розробка й закріплення законодавцем відбувалося вже в 1990-х роках.

Досліджено особливості закріплення свободи в Конституції України 1996 року. Встановлено, що поняття свободи використовується у трьох основних значеннях. По-перше, свобода визначається як загальний принцип права. По-друге, як синонім терміна «право» (тобто як суб'єктивне право). По-третє, свобода розглядається як особиста недоторканність. Такий підхід у світовій практиці прийнято називати широким, він передбачає закріплення свободи як конституційного феномену, як цінності, як синоніма суб'єктивних прав.

Виявлено основні концептуальні підходи Конституційного Суду України до інтерпретації свободи, по-перше, як загальноправового принципу, по-друге, як синоніма прав і свобод людини і громадянина.

Розділ 2 «Свобода в демократичному суспільстві та конституційно-правові засоби її гарантування» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Свобода як принцип права та принцип конституційного ладу» визначено зміст принципів права, їх характерні ознаки. Автор виокремлює такі ознаки свободи як принципу права: 1) найвищий ступінь абстрагування; 2) усталеність порівняно з нормами права; 3) фіксування в правах і свободах; 4) основоположність для системи права; 5) регулятивний характер.

Встановлено, що свобода нерозривно пов'язана з такими принципами права, як рівність, гуманізм, справедливість, верховенство права. Автором зроблено висновок, що свобода є невід'ємним елементом системи права, виступає його основоположним принципом, перебуває в нерозривному зв'язку з іншими принципами права, для яких характерні такі ознаки й властивості, як загальність, імперативність, універсальність, значущість, стійкість і стабільність протягом невизначено тривалого часу, спрямовуючий характер передусім для розвитку й функціонування правової системи.

Для характеристики свободи як принципу конституційного ладу проводиться аналіз наукових поглядів на зміст та місце закріплення в Конституції України засад конституційного ладу. Встановлено, що в

Основному Законі закріплені деякі вимоги, які впливають зі змісту свободи як принципу конституційного ладу, а саме: 1) принцип «дозволено все, що не забороняється законом»; 2) принцип плюралізму; 3) принцип поваги і непорушності прав та свобод людини. Робиться висновок, що свобода потребує свого прямого закріплення в нормах Конституції України, оскільки має сутнісне (змістовне), фундаментальне значення для правової системи в цілому, будучи при цьому визначальною метою держави і суспільства.

У підрозділі 2.2 «Свобода у системі конституційних прав людини і громадянина» розглянуто низку важливих прав і свобод, реалізація яких неможлива без гарантування свободи та вільного вибору особи.

На підставі міжнародно-правових актів, національного законодавства та судової практики здійснено аналіз деяких можливостей реалізації права на свободу (займатися бродяжництвом, вживати алкоголь, наркотичні та стимулювальні психотропні речовини).

Досліджується право на свободу слова, підстави його обмеження. Робиться висновок, що свобода слова є невід'ємним елементом конституційної свободи, а її стан у державі є показником рівня її розвитку, оскільки свобода слова може бути реалізована тільки в умовах демократичного політичного режиму, за якого забезпечене різноманіття поглядів та підходів до будь-яких питань, зокрема й тих, які стосуються життєдіяльності суспільства.

Розглянуто питання дозвільного порядку проведення публічних мирних зібрань вірянами й релігійними організаціями та подвійної реєстрації релігійних громад. Обґрунтовано, що така процедура є порушенням Конституції України. Ще одним негативним фактором є збільшення кількості державних органів, які мають право здійснювати контроль за дотриманням законодавства про свободу совісті та релігійні організації, що призводить до надмірного адміністрування. Обґрунтовано необхідність внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та приведення його у відповідність із принципами антидискримінаційного законодавства, рекомендаціями Парламентської Асамблеї Ради Європи.

Розглядається право на альтернативну невійськову службу, яке корелює з конституційним положенням про «ідеологічну багатоманітність» суспільного життя в Україні, де жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Можливість сповідання будь-якої віри є необхідним елементом свободи особистого самовизначення та обов'язковим атрибутом (або умовою) особистої автономії.

Особлива увага приділяється питанням організації діяльності об'єднань громадян, зокрема можливості регулювання їх створення та функціонування підзаконними нормативно-правовими актами. Різні правові позиції в рішеннях Конституційного Суду України із зазначеного питання свідчить про певну непослідовність органу конституційної юрисдикції, що ускладнює не

лише розуміння сутності свободи на об'єднання, але й створює проблеми на шляху її реалізації.

У підрозділі 2.3 «Правова процедура як засіб забезпечення свободи» головна увага приділяється з'ясуванню конституційних аспектів гарантування свободи, його механізму та засобів забезпечення.

Усі гарантії, що покликані забезпечити свободу, пропонується поділяти на загальносоціальні та спеціальні. Ефективність гарантій основних свобод людини залежить від стану розвитку правових інститутів, економіки, рівня суспільної злагоди, загального і правового виховання і культури населення, надійності законодавчого забезпечення реалізації свободи та ін.

Запропоновано механізм гарантування свободи подати як трирівневу конструкцію: перший рівень – утвердження в правосвідомості цінності свободи; другий рівень – бажання реалізації можливостей свободи; третій рівень – встановлення та дотримання правових процедур, й відповідальність за їх недотримання чи порушення з обов'язковим застосуванням відповідних санкцій. Зроблено висновок, що однією з головних функцій юридичної відповідальності за порушення встановлених правових процедур є відновлення свободи.

З'ясовано, що одна сторона механізму гарантування свободи належить кожному індивіду суспільства, який відповідальний за всі три рівні гарантування. З другого боку цього механізму виступає держава, яка фактично впливає на перші два рівні опосередковано за допомогою профілактичних засобів, таких, наприклад, як проведення популяризації поваги до свободи, пропагування її цінності та необхідності існування в кожному суспільстві.

Зроблено висновок, що важливим етапом у гарантуванні свободи є встановлення та дотримання відповідних правових процедур, що має забезпечити вільний розвиток особистості, свободу політичної діяльності та гарантування інших проявів свободи, сприяти формуванню вільного й відкритого суспільства. Обґрунтовано, що надмірна кількість правових процедур, їх обтяжливий і нераціональний характер породжує та поглиблює процеси бюрократизації суспільного життя, обмежуючи вільний розвиток особистості та її політичну активність. Головними чинниками, які можуть вплинути на їх гальмування, обмеження та звуження, є самоврядування народу та процес його демократизації. Рівень свободи в суспільстві прямо залежить від подолання надмірної бюрократизації та додержання правових процедур.

Розглянуто важливий інструмент профілактики та боротьби з бюрократизмом – гласність політичного й суспільного життя. Відзначається, що завдяки цьому інструменту суспільство може контролювати діяльність чиновницького апарату. Рівень свободи в суспільстві прямо залежить від подолання надмірної бюрократизації та додержання правових процедур.

У підрозділі 2.4 «Конституційно-правова відповідальність у системі гарантування свободи» проаналізовано особливості конституційно-правової відповідальності як третього рівня механізму гарантування свободи, встановлено її суб'єктний склад.

Наголошується, що відповідальність органів державної влади є важливою гарантією забезпечення свободи. Пропонується класифікувати відповідальність держави залежно від суб'єкта, який виступає від імені держави, – відповідальність Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших органів влади.

Встановлено, що для гарантування свободи та вільного розвитку суспільства державою мають бути подолані такі негативні суспільно-правові явища, як корупція, низький рівень правової та загальної культури населення, недостатній професіоналізм суб'єктів державно-владних повноважень.

Особлива увага приділяється відповідальності Верховної Ради у формі дострокового припинення її повноважень. Робиться висновок, що така форма відповідальності парламенту є необхідним інструментом захисту конституційної свободи громадян.

Досліджується питання відповідальності Кабінету Міністрів України. Продемонстровано різні концептуальні підходи до визначення характеру відповідальності уряду. Пропонується визначати парламентську відповідальність уряду як окремий вид відповідальності в конституційному праві з поєднанням ознак політичної та юридичної відповідальності.

Відповідальність індивіда за недодержання чи порушення встановлених правових процедур пропонується розділити на дві групи залежно від статусу особи: 1) відповідальність особи, яка займає певний пост чи посаду і діяльність якої прямо чи опосередковано впливає на все суспільство; 2) відповідальність будь-якої особи.

Робиться висновок, що необхідними елементами забезпечення реалізації свободи у суспільстві є нормативне регулювання підстав та порядку притягнення до відповідальності за порушення свободи та фактичне виконання обов'язків як громадянами, об'єднаннями громадян, так і посадовцями та органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі проведено теоретичне дослідження феномену свободи як конституційної категорії, здійснено вирішення наукового завдання, яке полягало у встановленні особливостей свободи як конституційної категорії, визначенні правових засобів закріплення різних проявів свободи у конституційних текстах, з'ясуванні конституційно-

правових гарантій свободи в демократичному суспільстві. Головними науковими і практичними результатами роботи є такі висновки:

1. Категорія свободи має бути більш широко представлена в понятійному апараті конституційного права й закріплена на законодавчому рівні. Необхідно включити в текст Конституції України свободу як одну з головних конституційних цінностей, закріпити її як мету держави та суспільства, а також як принцип конституційного ладу з ціллю уникнення неправильної інтерпретації тексту Конституції України та неможливості звуження прав і свобод, за допомогою яких й реалізується свобода.

2. Основними формами прояву свободи є економічна, політична та індивідуальна свобода. Свобода не є абсолютною, форми прояву свободи можуть бути обмежені, але лише у порядку та у випадках, передбачених законодавством. Хоча Україна й дотримується міжнародних стандартів й обмежує свободу виключно з підстав, які мають важливе значення й закріплені на рівні міжнародних документів, проте підстави та обсяг таких обмежень у багатьох випадках є надмірним.

3. Економічна свобода – це можливість реалізації ідей, пов'язаних із економічною діяльністю, задоволенням економічних потреб відповідно до власних прагнень та бажань у межах, які не зачіпають й не обмежують свободи інших суб'єктів (як форма індивідуальної та колективної свободи індивіда), а також можливість діяти відповідно до власних програм економічного розвитку. Доцільно закріпити засади економічної свободи в І розділі Конституції, доповнивши ст. 13 таким чином: «Засади економічної свободи гарантуються державою. Власність є непорушною. Гарантується свобода підприємницької діяльності, обмежується монополізація та забороняється недобросовісна конкуренція». Закріплення економічної свободи як однієї з визначальних засад конституційного ладу сприятиме забезпеченню її реалізації та надійному захисту.

4. До політичної свободи належить свобода вибору (принцип вільних виборів), свобода мирних зібрань, асоціацій; свобода отримання інформації, участі у рухах, мітингах, демонстраціях та інших мирних зібраннях; свобода петицій (індивідуальних, колективних). Елементами свободи політичної діяльності є політична конкуренція та політична активність. Політична конкуренція – це основоположний демократичний принцип діяльності політичних партій, підвалинами якого є багатопартійність, реальна дієва опозиція, свобода думки і слова, політичний нейтралітет засобів масової інформації, який є першоосновою політичного суперництва за отримання голосів виборців, владних повноважень чи посад. Рівень політичної свободи у суспільстві прямо залежить від стану політичної конкуренції та політичної активності громадян: чим більш розвиненою буде політична конкуренція у владному середовищі та більш свідомою активність громадян, тим більш високим буде рівень політичної свободи у суспільстві. Псевдополітична

активність несе у собі велику небезпеку, руйнує громадянське суспільство та громадську правосвідомість так само, як корупція руйнує державний апарат. Оскільки і держава, і суспільство цією проблемою переймаються мало, то має проводитись цілеспрямована державна політика на її подолання.

5. Індивідуальна свобода людини об'єднує у собі особисту свободу індивіда (у вузькому розумінні, тобто особисту недоторканність), свободу віросповідання, свободу творчої, технічної та іншої діяльності, інтелектуальну свободу, свободу пересування та вільний вибір місця проживання тощо.

6. Свобода є важливою конституційною цінністю, від якої залежать та якій підпорядковуються інші соціальні цінності. Тому доцільно доповнити преамбулу Конституції України такими словами: «Свобода та вільний розвиток людини є головною метою українського суспільства». Необхідно також закріпити свободу у ст. 3 Основного Закону в такій редакції: «Людина, її свобода, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні вищою соціальною цінністю». Свобода як конституційна цінність має свої особливості: 1) свобода має основоположний характер, визначаючи межі втручання у сферу індивідуального простору особи та автономії індивіда з боку як держави, так і окремих громадян; 2) свобода є фундаментом, основою при виникненні конфліктів між індивідами; 3) свобода має індивідуальний, і в той же час всезагальний характер. Свобода як цінність виконує такі функції: регулятивну, охоронну, світоглядну, виховну.

7. Свобода як конституційна цінність має у своїй структурі сутність та явище, які проявляються через потреби на зовнішні форми закріплення у вигляді норм права. Нині у нашій державі більшість населення не повністю усвідомлює цінність свободи та її сутність, розглядаючи її лише як явище, тобто свободу як право, закріплене нормативними актами. Тому нагальною є потреба підвищення правової та загальної культури індивідів, розвитку громадянського суспільства в Україні.

8. Закріплення свободи на найвищому рівні законотворення розпочалося ще за часів Конституції Пилипа Орлика й продовжилось з прийняттям кожного наступного Основного Закону нашої країни. Свобода згадувалася в конституціях періоду Радянського Союзу, але її реалізація фактично була унеможливлена. З проголошенням незалежності України в 1991 році розпочався новий етап державотворення, який ознаменувався закріпленням широких можливостей для функціонування суспільства на засадах свободи, проте як конституційну цінність її так і не було закріплено на найвищому правовому рівні, хоча такі спроби були, зокрема в проектах конституції 1992-1994 років. У Конституції України, яка нині є чинною, термін «свобода» застосовується у трьох значеннях: як загальний принцип права, як синонім терміна «право» (суб'єктивне право), як особиста

недоторканність. Розпорошеність норм у тексті Основного Закону, які закріплюють різні аспекти свободи, не сприяє її визначальному впливу на процес конституційного регулювання, тому необхідно їх систематизувати. На кожному історичному етапі свобода закріплювалася по-різному, що є показником рівня розвитку суспільства, його ціннісних орієнтирів та цілей державного розвитку.

9. З огляду на необхідність закріплення свободи на конституційному рівні саме як принципу конституційного ладу, доцільно викласти ч. 1 ст. 19 Конституції України у такій редакції: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах свободи, відповідно до яких ніхто не може зазнавати неправомірних обмежень або втручання у своє приватне життя або бути примушений робити те, що не передбачено законом».

10. Свобода є частиною системи визначальних принципів права, серед яких рівність, гуманізм, справедливість, верховенство права. Особливостями свободи як принципу права є: широкий діапазон поширення на галузі права; легітимність; об'єктивність; нормативність; суспільна обумовленість; первинність відносно норми права; неможливість поглинання або скасування іншими принципами права; швидкість реагування на зміни суспільних відносин; дуалістичний характер впливу на принципи й суспільні відносини.

11. Права і свободи особи є засобами забезпечення реалізації можливостей, які передбачає свобода людини. У різних країнах світу системи прав і свобод є одночасно схожими й відмінними між собою, що обумовлене різними факторами, зокрема й менталітетом народу; свобода має широкий спектр прав і свобод, через які вона може бути реалізована. Законодавцем використано широкий термінологічний ряд у Конституції України: «свобода», «свободи», «вільно», «вільний», «право на свободу», що свідчить про багатогранність свободи як конституційної категорії: а) свобода є більш широким поняттям, ніж право; б) свобода, закріплена словосполученням «право на свободу», є вужчою, ніж свобода, закріплена терміном «свободи»; в) «свобода» чогось (наприклад, політичної діяльності) охоплює цілий спектр можливостей її реалізації, тоді як «право на свободу» чогось (наприклад, об'єднання в політичні партії) – лише її окремих аспект; г) «право» і «свобода» не є тотожними поняттями, хоча мають певну схожість й визначаються через категорію правомочності, що означає можливість обирати конкретний варіант поведінки.

12. Стан свободи слова в Україні є нестабільним та вразливим. Свобода слова є невід'ємним елементом конституційної свободи, а її стан у державі є показником рівня розвитку, оскільки свобода слова може бути реалізована тільки в умовах демократичного режиму, за якого забезпечене розмаїття думок та свободу вираження поглядів, зокрема й тих, які стосуються життєдіяльності суспільства.

13. Потребує вдосконалення законодавче закріплення деяких аспектів свободи совісті, у зв'язку з чим доцільно внести зміни до ч. 5 ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та привести її у відповідність з принципами антидискримінаційного законодавства, рекомендаціями Парламентської Асамблеї Ради Європи (зокрема, Резолюцією ПАРЕ № 2036 (2015)), оскільки зазначена норма Закону закріплює дозвільний характер публічних мирних зібрань релігійного характеру, що прямо суперечить ст. 39 Конституції України.

14. Свобода політичної діяльності – це основоположний принцип конституційного ладу, можливість реалізації ідей, пов'язаних із політичною діяльністю, задоволення політичних потреб відповідно до власного бачення у межах, що виявляється у вільному виборі форм і засобів політичної діяльності, можливості добровільно та без примусу стати членом політичної партії або ініціювати створення нової, можливості вільно брати участь у будь-яких заходах політичного характеру (мирних зібраннях – зборах, мітингах, походах, демонстраціях, пікетах та ін.), обов'язковими умовами яких є свідомо та добровільна участь громадян і дотримання політичної конкуренції й свободи інших суб'єктів конституційних відносин.

15. Стаття 39 Конституції України має бути доповнена частиною 3 такого змісту: «Безпідставне та необґрунтоване обмеження проведення мирних зібрань, зборів, мітингів, походів і демонстрацій або незаконне їх обмеження тягнуть за собою юридичну відповідальність».

16. Доцільно внести зміни до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», передбачивши додаткові гарантії для вимушених переселенців усередині нашої держави. Це може бути такий варіант нової статті: «Громадянам України, змушеним змінити місце проживання у зв'язку з анексією Автономної Республіки Крим, які з моменту переїзду на територію, що контролюється Україною, постійно проживають на її території, гарантуються всі права і свободи, передбачені Конституцією та законами України. Цим особам гарантується право на відновлення їхніх порушених прав і свобод, у тому числі політичних, економічних, соціальних, культурних та ін.».

17. Конституційно-правові процедури є необхідним елементом механізму гарантування свободи. Встановлення належної й достатньої кількості правових процедур є важливим етапом у процесі реалізації свободи. Цей процес здійснюється державою, яка шляхом вчинення юридичних дій – через прийняття відповідних нормативно-правових актів, що перебувають між собою в логічній ієрархії, створює умови для реалізації і захисту свободи. Обов'язкове дотримання правових процедур має забезпечити вільний розвиток особистості, свободу політичної діяльності та гарантування інших проявів свободи, сприяти формуванню вільного й відкритого суспільства. Належне виконання правових процедур, яке є третім рівнем у механізмі

захисту свободи, є обов'язком як для кожної особи – члена суспільства, так і для держави. Правова діяльність взагалі, а особливо та, що спрямована на створення умов для реалізації свободи та її захисту, повинна мати відповідні процедурні форми свого втілення в життя, а також механізм відповідальності у разі порушення цих процедур або їх неналежного виконання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Глинянская Е. В. Принцип свободы в интерпретации Конституционного Суда Украины / Е. В. Глинянская // Правовая наука и реформа юрид. образования. – 2013. – № 3. – С. 19-22.
2. Глинянська О. В. Свобода як ціннісна основа правової держави / О. В. Глинянська // Теорія і практика правознавства. Електрон. фахове вид. Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. – 2013. – № 2(4) [Електронний ресурс].
Режим доступу: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/55.pdf
3. Глинянська О. В. Економічна свобода: сутність та стан в Україні / О. В. Глинянська // Проблеми законності. – 2014. – № 125. – С. 82-90.
4. Члевик О. В. Закріплення свободи в конституційних документах на різних етапах українського державотворення / О. В. Члевик // Юрид. Україна. – 2015. – № 4-5. – С. 4-9.
5. Члевик О. В. Особливості свободи як принципу конституційного ладу / О. В. Члевик // Вісн. Конституц. Суду України. – 2015. – № 2. – С. 55-65.
6. Члевик О. В. Правові процедури як засоби гарантування свободи / О. В. Члевик // Проблеми законності. – 2015. – № 129. – С. 68-75.
7. Glynianska O. The right as a mode of implementation of universal values and freedom maintenance / O. Glynianska // Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих учених : матеріали Всеукр. конф. (м. Харків, 18 квіт. 2013 р.) / МОН України, НУ ЮАУ ім. Ярослава Мудрого. – Харків : НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого», 2013. – С. 42-44.
8. Глинянская Е. В. Принцип свободы в интерпретации Конституционного Суда Украины (основные черты) / Е. В. Глинянская // Верховенство права як основа сучасного конституціоналізму : VI Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студ. (м. Харків, 27-28 верес. 2013 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Права людини, 2013. – С. 137-138.
9. Глинянська О. В. Природа економічної свободи в Україні та межі втручання в неї держави / О. В. Глинянська // Державний суверенітет і народний суверенітет в сучасних умовах : VII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студ.

(м. Харків, 26-27 верес. 2014 р.) / НЮУ ім. Я. Мудрого. – Х. : Права людини, 2014. – С. 185-187.

10. Члевик О. В. Закріплення свободи в Конституціях України радянського періоду (1929-1978 рр.) / О. В. Члевик // Теорія та практика сучасної юриспруденції : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1 травня 2015 р.). – Х. : ФОП Брові О. В., 2015. – С. 55-56.

11. Члевик О. В. Роль правових процедур в механізмі гарантування свободи / О. В. Члевик // Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі : зб. наук. ст. за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 14 трав. 2015 р.) / М-во освіти і науки України ; Житомир. нац. агроєколог. ун-т. – Житомир : Вид. Євенок О. О., 2015. – С. 67-69.

12. Члевик О. В. Свобода серед принципів конституційного ладу: місце та роль / О. В. Члевик // Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15-16 трав. 2015 р.). – К. : Центр прав. наук. дослід., 2015. – Ч. 1. – С. 29-31.

13. Члевик О. В. Вдосконалення відповідальності Президента України в порядку процедури імпічменту як елемент конституційної реформи в умовах інтеграції України до ЄС / О. В. Члевик // Стратегія проведення конституційної реформи в умовах інтеграції України до ЄС: зб. наук. ст. та тез повідомл. за матеріалами наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 трав. 2015 р.). – С. 70-72.

14. Члевик О. В. Свобода як визначальний принцип права / О. В. Члевик // Конституція як основа розвитку правової системи : VIII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студ. (м. Харків, 2-3 жовт. 2015 р.) / НЮУ ім. Я. Мудрого. – Х. : Права людини, 2015. – С. 59-61.

АНОТАЦІЯ

Члевик О. В. Свобода як категорія конституційного права. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2016.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню свободи як категорії конституційного права. У роботі з'ясовуються сутність та форми прояву свободи, її особливості як конституційної цінності. Зроблено висновок, що свобода є важливим атрибутом конституційного регулювання та невід'ємним елементом конституційно-правової дійсності, яка надає можливість для задоволення інтересів та досягнення поставлених цілей суб'єктами конституційно-правових відносин. Встановлено, що головне

призначення свободи як конституційної категорії – сприяти утвердженню та забезпеченню свободи у всіх сферах суспільного життя та обмежувати сваволлю держави.

Розглянуто генезу закріплення категорії «свобода» в конституційних актах. Встановлено головні особливості свободи як принципу права та принципу конституційного ладу. Розглянуто місце свободи в системі прав і свобод людини і громадянина. Визначено особливості застосування юридичної відповідальності в системі гарантування свободи й детально досліджено правові процедури як засоби забезпечення свободи.

Надано рекомендації щодо удосконалення Конституції України та чинного законодавства з питань практичної реалізації свободи.

Ключові слова: свобода, категорія конституційного права, особиста свобода, політична свобода, економічна свобода, цінність свободи.

АННОТАЦІЯ

Члевик Е. В. Свобода как категория конституционного права. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 — конституционное право; муниципальное право. — Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию свободы как категории конституционного права. В работе анализируются сущность и формы проявления свободы, ее особенности как конституционной ценности. Сделан вывод, что свобода является важным атрибутом конституционного регулирования и неотъемлемым элементом конституционно-правовой действительности, которая предоставляет возможности для удовлетворения интересов и достижения, поставленных целей субъектами конституционно-правовых отношений. Установлено, что главное назначение свободы как конституционной категории – способствовать утверждению и обеспечению свободы во всех сферах общественной жизни и ограничивать произвол государства.

Проанализирован генезис закрепления категории «свобода» в конституционных актах. Обосновано, что свобода многогранна и некоторые важнейшие для общества ее аспекты были закреплены нормами Основного Закона совершенно по-разному на различных этапах развития украинской государственности. Установлены главные особенности свободы как принципа права и принципа конституционного строя. Рассмотрены особенности закрепления свободы в системе прав и свобод человека и гражданина. Свобода человека выступает ценностным ориентиром в отношениях между человеком и государством, которое должно приложить

максимальные усилия для защиты всех форм проявления свободы, поскольку лишь в таком случае возможна ее реализация в полном объеме. Обоснован вывод, что каждое право и свобода, через которые осуществляется реализация отдельного аспекта свободы, имеют определенные трудности на практике, что является следствием несовершенного нормативного регулирования и неответственного отношения как органов государственной власти, так и отдельных граждан к выполнению возложенных на них обязанностей. Для совершенствования возможностей реализации свободы необходимо устранить коллизии, возникающие при использовании того или иного права или свободы.

Определены особенности применения юридической ответственности в системе гарантирования свободы и детально исследованы правовые процедуры как средства обеспечения свободы. Доказано, что для надлежащего выполнения правовых процедур необходимым условием является их установление путем совершения юридических действий – принятием соответствующих нормативно-правовых актов, которые находятся между собой в определенной логической иерархии и соответствуют приоритету свободы. Только при таких условиях возможно соблюдение указанных процедур, которые не будут вызывать коллизий и противоречий, поскольку пренебрежение основополагающими принципами права приводит к многочисленным негативным последствиям.

Даны рекомендации по совершенствованию Конституции Украины и действующего законодательства по вопросам практической реализации свободы.

Ключевые слова: свобода, категория конституционного права, личная свобода, политическая свобода, экономическая свобода, ценность свободы.

SUMMARY

Chlevyk O. V. Freedom as a category of constitutional law. The text of thesis exists on a manuscript's rights.

The thesis has been created for obtaining Candidate's Scholar Degree in Legal Sciences. Specialization number is: 12.00.02 – Constitutional Law; Municipal Law. Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2016.

The thesis is devoted to the complex exploration of the freedom as a category of constitutional law. The nature and forms of freedom, its characteristics as a constitutional value are considered in the research. Being made the conclusion that freedom is an essential attribute of constitutional regulation and an integral part of the constitutional and legal validity, which provides opportunities to supply the interests and to achieve the aims by subjects of constitutional and legal relations.

The main purpose of freedom as a constitutional category is to promote and ensure freedom in all spheres of public life and to limit the arbitrariness of state.

The genesis of determination the category of "freedom" in the constitutional acts and the general features of freedom as a principle of law and as the principle of constitutional order are researched in the thesis. Also being considered the features of determination the freedom as a constitutional category in the system of the citizen and humans rights and freedoms. Besides that, being determined the specifics of the applying the legal responsibility in the system guaranteed of the freedom as constitutional category and being interrogated legal procedure as methods of freedom provision.

The thesis recommends the improvements in the Constitution of Ukraine and the current legislation in the aspect of practical realization of freedom.

Key words: freedom, a category of constitutional law, personal freedom, political freedom, economic freedom, the value of freedom.

Відповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент Ф. В. Веніславський

Підписано до друку 03.03.2016 р. Формат 60x90/1/16.

Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.

Ум. друк. арк. 0,7. Обл.- вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 1445

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77